

Pandemija, disciplina in nadzor

Zoran Kanduč¹

»Radikalna izolacija in radikalna redukcija na vedno isti brezupni nič sta identični. Človek v zaporu je virtualna slika meščanskega tipa, ki mora takšen šele postati. [...] Zaporniki so podoba do kraja domišljenega meščanskega sveta dela, podoba, ki postavlja v svet mržnjo ljudi do tistega, v kar se morajo pretvoriti, kot svoj zaščitni znak.« (Adorno in Horkheimer, 1989: 237–238)

Namen članka je osvetliti posledice prvega vala epidemije covid-19 na družbeno življenje, solidarno in sebično ravnanje, nadzorovanje in discipliniranje ljudi ter izvrševanje politične in razredne oblasti. Uvodoma so opisane specifična narava nevarnosti, ki jo uteleša novi virus, ter raznovrstne bojazni, stiske in težave, ki jih sproža. V drugem razdelku so obravnavani vpliv (samo)zaščitnih ukrepov na medosebne odnose, vsakdanje rutine in druženje ljudi ter najpogostejši razlogi za njihovo zavračanje. Tretji del vsebuje analizo posledic pandemije na razredno razmerje med delom in kapitalom, posebna pozornost pa je namenjena tudi različnim političnim protestom v obdobju prve etape »nove normalnosti«. V sklepnem delu je na kratko nakazana potreba po demokratičnem družbenem nadzoru, ki je sicer nezdržljiva s strukturno logiko kapitalističnega gospodarstva, njeno skorajšnje uresničenje pa je videti toliko bolj neverjetno tudi zaradi številnih negativnih ekonomskih, finančnih, socialnih in ideoloških reperkusij koronske »normalnosti«. Te so namreč še dodatno oslabile položaj prodajalcev delovne sile in okrepile raznolike negativne reaktivne emocije, ki so bile že pred pandemijo pomembna motivacijska opora avtoritarnih, desničarsko populističnih, šovinističnih, etnicističnih, nacionalističnih, protifeminističnih in rasističnih političnih usmeritev in gibanj.

Ključne besede: covid-19, solidarnost, nove deviacije, politični protesti, razredni nadzor

UDK: 343.9:616-036.21

1 Uvodne pripombe

V začetku leta 2020 se je na človeštvo zgrnila še ena tegoba, namreč virus s suhoparnim imenom SARS-CoV-2 in bolezen covid-19. Svet je bliskovito zajadral v novo poglavje kriznega ali izrednega stanja (in kolektivnega šoka), ki je za- ali izostrilo večino starih družbenih problemov in kroničnih strukturnih protislovij ter razširilo in poglobilo že tako ali tako zelo pogosta občutja ogroženosti, ranljivosti, nemoči in negotovosti. Nalezljive bolezni, ki se prenašajo na človeka z živali, sicer niso nikakršna zgodovinska novost. Te strašljivo smrtonosne nadloge preganjajo ljudi že od pamtiveka, še zlasti nevarne pa so postale, ko so modra človeška bitja začela obdelovati polja in rediti udomačene živali (obnovljive vire ustvarjanja hrane in drugih dobrin). V strnjjenih, gosto naseljenih okoljih, v katerih živijo ljudje – obdani s smetmi, iztrebki in drugimi odpadki – skupaj s psi, čredami goveda, ovc, koz, svinj in konjev, domačo perjadjo ter kalejdoskopsko armado vidnih in nevidnih zajedavcev (glivic, bakterij in virusov), se verjetnost okužb in njihove širitve precej poveča, nalezljive bolezni pa se nato – denimo s trgovanjem na veli-

ke razdalje, migracijami in vojaškim osvajanjem – prenašajo v druge skupnosti.² Urbana središča, sicer gonila civilizacijskega razvoja, so bila vseskozi kužna žarišča *par excellence*. Stannard (2017: 23) opozarja, da se je zaradi epidemij kuge in

² Crosby (2006: 44–45) poudarja, da so geografski premiki civiliziranih ljudstev – gnanih s pohlepom, napadalnostjo, radovednostjo ali potrebo po golem preživetju – praviloma izpostavili ljudi, s katerimi so prihajali v stik, zajedavskim mikroorganizmom, ki jim imunski sistemi slednjih niso bili kos. To je tudi ključni razlog, da so domorodna ljudstva pogosto zlahka klecnila pred napadalci. Crosby (2006: 51–52) navaja kot primer zahodno osvajanje redko naseljene Sibirije, kamor so osvajalci prinesli povzročitelje bolezni, ki jih tamkajšnji prebivalci prej niso poznali, denimo črne koze, ošpice, tifus, škrlatinko in vrsto spolnih okužb: »Najhujše so bile spolne bolezni in okužbe, ki se prenašajo z dihanjem. Prve so pobrale velik davek, saj so mnoga plemenska ljudstva prakticirala nekakšno spolno gostoljubnost do tujcev – 'Ženska ni hrana, ne pojema' – in odobrvala spolna razmerja med mladimi pred poroko: druge so se hitro razširile zato, ker je podnebje sililo Sibirce, da so veliko svojega časa preživali v zaprtih prostorih, kjer so dihali skupen zrak.« Covid-19 niso razširili staromodni osvajalci niti nezaželeni ali nezakoniti migranti. Pitzke, Sandberg, Schaap in Schindler (2020: 46–47) opozarjajo, da so ga v številne (zlasti revnejše) države prinesli premožni popotniki, zato ni presenetljivo, da to bolezen v Argentini in Urugvaju imenujejo »snobovska kuga«, *la peste de los chetos*.

¹ Dr. Zoran Kanduč, raziskovalec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: zoran.kanduc@pf.uni-lj.si

tifusa ter ponavljajočih se izbruhov ošpic, prašičje gripe, davice, tifusa in drugih nalezljivih boleznih prebivalstvo evropskih metropol v zgodnjem novem veku pogosto v enem samem zamahu zmanjšalo za 10 % do 20 % (še v sredini 17. stoletja je »črna smrt« v Londonu pokončala 80 tisoč ljudi, torej vsakega šestega prebivalca). Mesta s skrajno pomanjkljivo komunalno ureditvijo in higiensko škodljivimi navadami prebivalcev so pred izumrtjem reševali edinole revni priseljenci s podeželja.³

Pandemija covid-19 nikakor ni bila nepričakovan ali nenapovedljiv pojav,⁴ in to ne le zato, ker zoonotske bolezni tudi v sodobnosti niso nikakršna redkost – pomislimo samo na antraks, HIV, ebolo, MERS, SARS, ptičjo gripo in virus Zahodnega Nila –, temveč predvsem zato, ker so njihovi izbruhi najtesneje povezani s sicer bolj ali manj normalnimi dejavniki, kot so uničevanje, degradacija in krčenje ekosistemov (kar povečuje neposredne in posredne stike ljudi z divjimi živalmi), spodbujanje intenzivnega in z logiko trajnostnega razvoja skreganega kmetijstva, širjenje industrijske produkcije, še vedno rastoče število svetovnega prebivalstva (in z njim najtesneje povezanega povpraševanja po mesu klavne živine in eksotične divjačine), naglo napredujoča urbanizacija, ki vodi v razraščanje prenatrpanih in umazanih, komunalno neurejenih in onesnaženih barakarskih naselij (Davis, 2009: 178–194), silovit razmah turistične industrije, prometa in transporta, posledice antropogeno povzročenih podnebnih sprememb (na primer vročinski valovi, poplave, suše, ekstremna deževja, zvišane temperature in otoplitive, ki ogrožajo trajno zamrznjene površine, grobišča predzgodovinskih potencialno smrtonosnih infekcij) in tako naprej. Ker so te razvojne težnje vsaj za zdaj videti politično neobvladljive, lahko upravičeno domnevamo, da covid-19 ni zadnja biološka grožnja zdravstveni in ekonomski varnosti ljudi.

Pandemija je spočela nevarnosti, ki so dokaj nenavadne. Virus, njen povzročitelj, se namreč izmika čutni zaznavi, po drugi strani pa se ve, da se lahko z njim okuži vsakdo, in to malone kjer koli in kadar koli: ne le v neposrednem – in po novem bolj ali manj tveganem – srečanju s sočlovekom, ampak

že samo z vdihavanjem zraka (za preživetje najpomembnejše- ga hranila), v katerem potuhnjeno lebdiijo virusi na aerosolih, mikroskopsko majhnih delčkih, katerih premer znaša komaj nekaj tisočink milimetra. In še huje, posameznik, ki se mu niti sanja ne, da je že postal neprostovoljni virusov gostitelj (saj še ne občuti ali ne kaže nobenih tipičnih bolezenskih simptomov), lahko nehote in nevede okuži druge, vključno s tistimi, ki so mu blizu ne le fizično, ampak tudi čustveno. V skrajno neljubem primeru – če je denimo okužena oseba stara in že tako krhkega zdravja (kar je pri številnih starših, ki so v stikih s svojimi potomci ali drugimi mlajšimi sorodniki, prej pravilo kakor izjema) – je lahko celo vzrok njihove smrti in torej svojevrstni morilec, ki mu resda ni mogoče očitati naklepa, vsee- no pa ga utegne preganjati moreče vprašanje, ali je ta tragična posledica nemara plod njegove malomarnosti, zakaj skoraj nemogoče je z brezmadežno doslednostjo upoštevati vse pred- pisane in priporočene preventivne ukrepe. Vsakdo – verjetno celo najbolj previdni, obzirni in odgovorni med nami – se namreč tu in tam nezavedno in včasih tudi zavestno pregreši zoper zdravstvena pravila »nove etikete« ali pa se znajde v po- ložaju, ko jih objektivno ne more spoštovati, tako da celo tedaj, ko nekdo okuži osebo, ki bolezen uspešno preboli brez trajnej- ših nevsčnosti (ali ko morajo drugi zaradi njega zgolj v nelju- bo izolacijo), ni izključeno občutje krivde. Zato ne preseneča, da je pandemija covid-19 postavila ljudi v psihološko nadvse zoprotno situacijo, ki ni le epicenter raznovrstnih strahov pred bolj ali manj konkretnimi grožnjami, ki imajo svoje »ime in priimek«, temveč tudi neoprijemljive, prosto lebdeče tesnobe, ki se sicer navezuje na »absolutno nevarnost«, tj. na človekovo eksistenco v bistveno nepredvidljivem in nedoločenem svetu, v življenjskem kontekstu, ki »ga nikoli ni mogoče obvladati enkrat za vselej« (Virno, 2003: 16) in je zatorej vir nenehne negotovosti (ter težnje po varnem pribežališču, ki zagotavlja ali vsaj obljublja bolj ali manj sistematično zaščito). Virus – ne glede na njegovo dozdevno »abstraktnost« (reperkusijo nevi- dnosti) – vendarle uteleša grožnjo, s katero se je v praksi mo- goče soočiti in (o)brzdati njeno širjenje (vsaj do te mere, da se prepreči kolaps zdravstvenih ustanov), toda najprej – ozi- roma do odkritja učinkovitega, varnega in splošno sprejetega cepiva – le z omejevalnimi ukrepi, ki pa ustvarjajo dolgo vrsto drugih problemov, na primer krizo pomembnih gospodarskih panog, propadanje podjetij, povečanje brezposelnosti, revščine in finančnih stisk, deložacije nesrečnikov, ki ne zmorejo več plačevati najemnine, osiromašenje javnega življenja, okrnjeno šolanje otrok in mladostnikov, zanemarjanje drugih bolnikov in oseb z zdravstvenimi težavami, psihične tegobe, ki izvirajo iz osamljenosti prisilno izoliranih ljudi, dodatne obremenitve staršev in tako dalje. To je postavilo vlade nacionalnih držav, ki svojo legitimnost, vsaj na zadnji stopnji, črpajo iz obljublje- ne zaščite državljanov pred negotovostjo in ranljivostjo, »pred tema stalnima spremljevalkama človeškega stanja« (Bauman, 2013: 43), v težavno, nezavidljivo nalogo iskanja vsaj pribli-

³ Stannard (2017: 125) poudarja, da bi današnjega obiskovalca evropskih mest iz zgodnjega novega veka zgrozili neznosni smrad, ostudni, s stoječo vodo napolnjeni obcestni jarki, ki so se uporabljal kot javna stranišča, razpadajoče drobovje zaklanih živali, ki so jih puščali gniti na ulicah, široke in globoke jame, v katere so drugo poleg drugega v več plasteh odlagali trupla siromakov, odbijajoč videz živih ljudi, ki so bili iznakaženi od bolezni in polni gnojnih čirov, ekcemov, garij in cedečih se ran, ter ne nazadnje ogabne vonjave, ki so se širile od njih (večina si ni niti enkrat v življenju privoščila kopeli).

⁴ Feketija (2020: 42) opozarja, da so znanstveniki v obdobju 2009–2019 v divjih živalih odkrili 179 koronavirusov, ki bi lahko s pre- hodom na človeka sprožili epidemično bolezen.

žnega ravnovesja med omejevanjem raznovrstnih škod (denar ali življenje?), poleg tega je bilo treba ukrepati hitro, in to zoper grozno, ki je bila v začetni fazi prvega vala epidemije v marsičem neznanka celo za strokovnjake in znanstvenike. V nadaljevanju bo stekla beseda predvsem o (ne)konformizmu ali (ne)disciplini navadnih ljudi v prvi »etapi« soočanja z nenavadno »normalnostjo« (in z novimi vedenjskimi pravili, ki so globoko posegli v rutine vsakdanjega življenja), ki jo je ustoličilo dramatično spopadanje s trdoživimi biološkimi grožnjami: najprej bomo osvetlili odnos državljanov do javne/politične avtoritete in nato še položaj prodajalcev delovne sile v njihovem razrednem razmerju do zasebne kapitalistične oblasti.

2 Stara normalnost v novi embalaži

Ukrepi, s katerimi so politične oblasti skušale zajeziti širjenje virusa, bolezni in smrti, so spočeli novo »normalnost«, skrajno nenavadno stanje, ki se je prej zdelo popolnoma nepredstavljivo ali celo nemožno. Hitro se je bilo treba navaditi na pojave, kot so mrk javnega življenja, splošna karantena, drastične omejitve gibanja (med državami in znotraj njih), spodbujanje dela na domu, »šolanje« na daljavo, imobilizirani avioni, vlaki in avtobusi, zaprti vrtci, šole, lokali, restavracije, hoteli, športne dvorane, kulturne ustanove in neživilske trgovine, izpraznjene mestne ulice in trgi (številni osebni avtomobili, ki so že pred epidemijo mirovali v poprečju 95 % časa, so bili velikodušno deležni še dodatnega počitka), vnebovzetje turističnih množic, obvezno nošenje zaščitnih mask v zaprtih prostorih (in nekje celo na prostem), razkuževanje rok, vzdrževanje predpisane medosebne razdalje, prepoved rokovanja, objemanja, poljubljanja, združevanja in skupinskih dejavnosti ... Videti je bilo, kot da se je čas zaustavil ali vsaj hromeče upočasnil, vendar nikakor ne za vse: najnujnejše dejavnosti so še vedno morali opravljati nepogrešljivi delavci, ki pa – za čuda? – praviloma niso tisti, katerih dohodki (v stari in novi normalnosti) letijo v nebo in katerih sanjsko bogastvo omogoča, da se tudi zapovedana izolacija (neke vrste hišni zapor) preživi na način, ki ne postavi pod vprašaj njihove siceršnje kakovosti življenja, na primer na jahti, v idilični podeželski vili ali prostranem in razkošnem stanovanju v elitnem urbanem okolju.⁵ Že kmalu se je izkazalo, da ljudje tudi pred viru-

som – in torej ne le pred zakonom⁶ – še zdaleč niso enaki. Tako covid-19 kakor ukrepi za omejevanje okužb so najbolj prizadeli najranljivejše posameznike in skupine, namreč neprivilegirane, prekarno zaposlene in revne (ter države z močno shiranim ali nedelujočim zdravstvenim in socialnim sistemom). Vse stare sistemske anomalije z očitno in nepopustljivo trmo vztrajajo tudi v koronski »normalnosti«, ki je še okrepila eksistenčno in statusno negotovost ljudi, prepuščenih na milost in nemilost muhastim in nepredvidljivim tržnim nihanjem. Zato ni presenetljivo, da je za mnoge strah pred mračno prihodnostjo, oprt na že obstoječe stiske in neviščnosti, hujši od skrbi, ki jih vzbuja možnost okužbe in smrti.

Protikoronski ukrepi, ki so vzpostavili nova pravila medčloveškega občevanja, so izredno okrnili javno življenje. Priznati pa je treba, da je bila družabnost že v stari normalnosti precej osiromašena. Odrasli ljudje večino budnega časa žrtvujejo heteronomnemu delu (v službi in doma).⁷ Poleg tega se v luči neoliberalne ideologije od njih pričakuje, da skupiško odmerjeni nedelovni (ali »prosti«) čas disciplinirano in odgovorno namenjajo optimizaciji in prezentaciji samega sebe ter *eo ipso* izboljšujejo svojo prožnost, prilagodljivost, privlačnost, čilost, kreativnost, podjetnost, učinkovitost in konkurenčnost, pogoje *sine qua non* za posameznikovo uspešnost (= zmožnost kopičenja denarja). Berardi (2013: 93) trdi, da se je v zadnjih desetletjih urbana skupnost skrčila na »mrtvo lupino razmerij brez človeškosti in brez ugodja«, družabno življenje se je postopoma preobrazilo v standardiziran in poblagovljen mehanizem, skupnostne vezi so oslabele (ali so zaradi okrepljene težnje po varnosti postale bolj sterilne), posplošena desolidarizacija in prevlada imperativa konkurenčnosti na skorajda vseh področjih pa sta drugega sistematično

⁵ Bogataši imajo na voljo še varnejšo opcijo, luksuzne bunkerje in podzemna zaklonišča, ki obsegajo več posameznih bivalnih enot, skupne prostore, trgovino, bazen, savno, bar, kinodvorano, fitnes ter sistem za gojenje rib in zelenjave. Povpraševanje denarnih mogotcev, ponosne in čislane avantgarde svetovnega delavskega razreda, po teh apokaliptičnih objektih, ki stanovalce ne varujejo samo pred kužnimi boleznimi, ampak tudi pred drugimi naravnimi in družbenimi katastrofami, je bilo sicer precejšnje že pred pandemijo (Andrejčev, 2020: 154–155), v zadnjem času pa se je le še povečalo.

⁶ Problem ni le neenakost pred zakoni, ampak še dosti bolj dejstvo, da so ravno veljavna pravila kapitalistične »igre« tista, ki omogočajo, spodbujajo in varujejo bogatenje manjšine (v škodo večine, ki s prostodušno radodarnostjo subvencionira izkoriščevalsko in plenilsko elito ter ubogljivo in marljivo gara zanjo).

⁷ Sabato (2011: 18–19) z obžalovanjem ugotavlja, da nam delo pušča zelo malo, pravzaprav odločno premalo prostih ur: »Prepogosto nismo sposobni iskrenega srečanja, saj druge prepoznavamo le toliko, kolikor določajo naš obstoj in naše občutke ali kolikor prispevajo k uresničevanju naših načrtov. Ne vzamemo si časa za srečanja, saj smo preobremenjeni z delom, z opravi, z ambicijami. In ker nas premaguje veličina mest. Zato drugi ne pride do nas, ne vidimo ga. Bliže nam je neznanec, s katerim se pogovarjamo prek računalnika. Na ulici, na delu, med neskončnimi opravi vsi vemo – v teoriji –, da imamo opravka s človeškimi bitji, vendar v praksi z njimi ravnamo kot z uporabnimi informacijskimi sužnji. Odnosa ne doživljamo čustveno, zdi se, kot da bi bili oblečeni v zaščitni jopič, ki bi nas varoval pred človekovim vedenjem, ki 'odvrača' našo pozornost. Drugi nas motijo, zaradi njih izgubljam čas. Tako postane človek grozljivo osamljen, kakor da bi se sredi toliko ljudi, ali prav zaradi njih, širil avtizem.«

preoblikovala v tekmeča in tako rekoč sovražnika: »Vtis je, da v medčloveških odnosih, v vsakdanjem življenju najdemo vse manj užitka in pomiritve. Posledica te deerotizacije vsakdanjega življenja je investicija želje v delo, ki je pojmovano kot edini kraj narcistične potrditve za posameznika, navedenega dojemati drugega v skladu s pravili konkurenčnosti, torej kot nevarnost.« V obdobju pandemije postane drugi grožnja še kot možni ali morda že dejanski prenašalec virusa. Najučinkovitejša zaščita pred njim je (samo)izolacija in korenito okleščanje vseh neposrednih medčloveških stikov, kar je pravzaprav le stopnjevana ali groteskno karikirana oblika bizarne »neoliberalne družabnosti« (Andrejevic, 2020), ki se opira na sodobno informacijsko in komunikacijsko tehnologijo. Gre za samotarsko, atomizirano, solipsistično, kvazizaporniško obliko »življenja v kletki«, ki dom spremeni v delovno mesto, izobrazevalno ustanovo, personalizirano informacijsko središče, trgovino, telefonsko govorilnico, poštni urad, kino, koncertno dvorano, telovadnico, prizorišče za razvedrilo, bordel (kjer se spolni organ zadovoljuje s pomočjo kalejdoskopa pornografskih podob ali – kar je še bolj *up-to-date* – z zdravstveno neoporečnim seks robotom),⁸ snemalni studio, zdravniško ordinacijo, psihoterapevtsko okolje, turistično agencijo, igralnico in restavracijo, ki jo oskrbuje podjetje (platforma) za dostavo hrane.⁹ Ta razvojni trend vodi v družbo, v kateri se večina medosebnih interakcij in transakcij opravlja brezstično (na daljavo) ter katere temeljna celica postane par, ki ga tvorita posameznik in zaslon, v katerega so zazrte njegove oči.¹⁰ Družbeno se tako prikazuje kot omrežje atomiziranih akterjev, ki jih usmerjajo predvsem skrb za lastne interese, prisilno trženje samega sebe in konformistično prilagajanje heteronomnim, objektivnim danostim (onkraj posameznikovega in kolektivnega nadzora), ki jih strukturirajo veljavni normativni red, demoni konkurence in trdožive usedline zgodovinskih procesov.

⁸ Salecl (2020) opozarja, da se je med pandemijo precej povečala uporaba pametnih strojev, kot so elektronske blagajne, avtomatski picopeki in roboti, ki opravljajo redarske naloge, iz trgovin dostavljajo nakupljene dobrine, čistijo ulice, razkužujejo javne prostore, nadomeščajo bolne delavce (in študente, ki se na daljavo udeležijo podelitve diplom), blažijo osamljenost v domovih za ostarele, merijo temperaturo pacientov, jim prinašajo zdravila in zaznavajo nenormalnosti v posameznikovem glasu ali videzu.

⁹ Ko je le treba zapustiti izolirano celico, ima posameznik na voljo drugo, kovinsko kletko: avtomobil, ki je med pandemijo dobil še eno prednost, namreč zaščito pred virusom. Ko bo to »božanstvo na štirih kolesih« zmoгло voziti samostojno, se bo svoboda potnika zagotovo še razširila, saj se bo lahko med vožnjo posvečal koristnejšim ali zabavnejšim opravilom, kot je vožnja avtomobila.

¹⁰ Turkle (2017) nedoumno izpostavi izgubo družabnosti v dobi družbenih medijev (ki so zanjo protidružbene tehnologije), hiperpovezanosti in prenašanja komunikacijskih odnosov na digitalna (komercialna) omrežja že v naslovu svoje knjige, ki se glasi *Alone Together*, kar bi lahko parafrazirali kot »biti sam skupaj z oddaljenimi drugimi«.

Še tako domišljeni, strokovno utemeljeni preprečevalni ukrepi so neučinkoviti, če se ljudje nanje množično požvižgajo. To pa se med prvim valom pandemije vendarle ni zgodilo. Večina se je po najboljših močeh solidarno držala novih pravil vedenja na javnih prizoriščih (in medosebnih stikih), vsaj če je bilo to objektivno mogoče. Izkazalo se je tudi, da je spoštovanje protivirusne discipline precej odvisno od zaupanja do politične oblasti in načina njenega komuniciranja z javnostjo. Težave vzniknejo, če dajejo voditelji nepreverjene, zavajajoče, dvoumne ali nasprotujoče si informacije in nekonkistentne napotke ali celo sami ne upoštevajo pravil, ki naj bi se jih striktno držali navadni državljani. Še huje je, če se skrha zaupanja do znanstvenih in zdravniških avtoritet, kar v dobi družbenih omrežij, lažnih novic, lunatičnih teorij o najrazličnejših zarotah, dokaj razširjenega zavračanja vsakršnega cepljenja in vzpona »poresničnostne politike« (Andrejevic, 2020: 46) ni več nikakršna redkost. Razlogi za nasprotovanje ukrepom, ki so jih države sprejele, da bi zajezili širjenje okuženosti, so različni. Nekateri so zavračali nošenje zaščitne maske v imenu posameznikove sakrosantne svobode (izbiranja) ali varovanja »neodtujljivih« človekovih pravic. Nekatere je bilo strah, da bo država določenečasne nadzorstvene in sledilne ukrepe obdržala tudi po zmagi v vojni z virusom in se tako še bolj približala distopični različici avtomatizirane »totalitarne« oblasti. Nekateri so hrepneli po čimprejšnji vrnitvi v staro normalnost, saj so v novi ostali brez plačane zaposlitve in sredstev za preživljanje (celo za redno kupovanje živil ter plačevanje položnic in stanovanjske najemnine).¹¹ Nekateri so menili, da so strogi ukrepi pretirani (ali že naravnost panični), ker da covid-19 le neke vrsta gripa, ki jo ljudje večinoma prebolijo brez večjih zapletov, le pri manjšini najbolj rizičnih bolnikov pa nastopijo resnejše, trajnejše in tudi smrtonosne posledice, toda to je pač cena, ki jo je treba plačati, da ne ogrozimo javnega življenja, zdravja gospodarstva, državnega proračuna in izobrazevalnega sistema (mnogi so prepričani, da bi se morali zgledovati po Švedski, katere strategija spopadanja z virusom – ki ni temeljila na prisilnem suspenzu stare

¹¹ Pitzke et al. (2020: 46) opozarjajo, da kar 40 % prebivalcev ZDA po podatkih tamkajšnje centralne banke nima dovolj denarja, da bi si lahko privoščili nepričakovane stroške 400 dolarjev (med epidemijo, ko je 42 milijonov ljudi izgubilo plačano delo, je 30–40 milijonom Američanom grozilo, da bodo ostali brez strehe nad glavo, saj brez državne denarne pomoči ne bi več zmogli plačevati najemnin). Po drugi strani ima 20 najbogatejših Američanov v lasti toliko kot najrevnejša polovica (najpremožnejša desetina ima v lasti 90 odstotkov delniškega kapitala, medtem ko 75 % nima niti ene delnice). Jeff Bezos, tedaj najbogatejši Zemljan v človeški zgodovini, je med pandemijo svoje premoženje celo povečal in prebil »magično« mejo 200 milijard dolarjev. Toda ljudi to očitno ne moti preveč: ustanovitelj in glavni izvršni direktor spletnega trgovskega podjetja Amazon je le občudovanja vredna zgodba o individualnem uspehu, potrpežljivo stkana s trdim delom, daljnovidnostjo in podjetnostjo.

normalnosti, ampak predvsem na uvidu ljudi, da je pametno in pomembno upoštevati varnostna priporočila – je imela res za posledico večji odstotek smrtnosti kakor njene sosede, toda manjšega kot Španija in Italija). Nekateri so se sčasoma naveličali potrpežljivega – a zanje vendarle preveč utrujajočega ali vsaj neprijetnega – solidarnostnega samoomejevanja. Nekateri so izgubili zaupanje v vlado (ali pa so že *a priori* zavračali njeno legitimnost). Nekateri so razumeli svoje upiranje novim vedenjskim pravilom kot odpor do oblastnikov, ki so z njimi komunicirali pretirano pokroviteljsko, enostransko, avtoritarno, kvazivojaško ali moralistično, poleg tega pa so menili, da so državni protivirusni ukrepi diskriminacijski, neživljenjski, protislovni, nesorazmerni, nepravični ali neložni. Nekateri so si zaželeli več neodgovorne sproščenosti in tesnejšega druženja vsaj med težko pričakovanim dopustom in šolskimi počitnicami. Nekateri so preventivno usmerjena pravila sprejemali primarno iz strahu pred tako ali drugačno sankcijo (in torej tako rekoč zgolj »dermatološko«): niso jih zares ponotranjili ali spoštovali zaradi njihove racionalne, z avtoriteto medicinske stroke podkletene upravičenosti, zato jih v odsotnosti strogega nadzorstvenega očesa kratko malo niso upoštevali. Pri nekaterih je prevladala sebičnost, kar v kontekstu omniprezentne neoliberalne ideologije (Schreiner, 2019: 25–26), ki časti domnevno vsemogočnega, vase zazrtga, podjetnega in konkurenčnega posameznika, sploh ni presenetljivo. Nekateri so zmotno interpretirali pre nagljeno, pravzaprav zavajajoče (strokovno scela neutemeljeno) razglašeno »zmago« nad virusom kot signal, da je ta grožnja naposled uspešno odstranjena, tako da (samo)zaščitno vedenje ni več potrebno. Nekateri ... Kljubovalni drži, ki zavrača avtoriteto znanosti in medicinske stroke, smo se v zadnjem času naučili pripisati oznako »populistična«. Toda pozor, Frank (2020) opozarja, da se je izraz »populist«, ki je bil daljnega leta 1891 skovan v Kansasu, najprej nanašal na člana novoustanovljene ameriške stranke delavcev in farmerjev, ki so se zavzemali za moderno valuto, nacionalizacijo železnic in odpravo monopolov. Pozneje so se »novi populist« borili za splošno zdravstveno zavarovanje – kar jim je uspelo v Kanadi (Marchildon, 2012), ne pa tudi v ZDA – in za državo blaginje, ki seveda vključuje tudi javne in vsem dostopne medicinske storitve. Prvotni populist torej niso bili telebani, ki bi topoli ali trmoglavo zavračali dognanja znanosti, strokovnost in tehnološki razvoj. Zahtevali so »le« to, da so sadovi napredka na voljo vsem (še zlasti revnim državljanom, ki praviloma najbolj potrebujejo zdravniško pomoč, ker so bolj dovzetni za bolezi, ki so neredko tudi glavni vzrok njihovega slabega ekonomskega položaja), ne pa samo ali predvsem najpremožnejši in privilegirani eliti. Izvorni duh severnoameriškega populizma, ki je v marsičem preživel tudi Rooseveltov *New Deal*, sicer še ni popolnoma zamrl. V zadnjem času ga v ZDA javno najbrž še najdosledneje uteleša demokratični »socialist« Bernie Sanders.

Strogi omejevalni in nadzorstveni ukrepi, ki so jih države sprejele za spopadanje s prvim valom širjenja okužb, so prizadeli tudi številne kriminalce, saj so se posledično zmanjšale tudi priložnosti za uspešno izvrševanje nekaterih kaznivih dejanj. Ko so ljudje množično nagneten v svojih prebivališčih, jih je težje okrasti, oropati in fizično ali spolno nadlegovati, manj pa je tudi konfliktnih situacij na javnih prizoriščih, iz katerih bi se drugače utegnilo izcimiti nasilno obračunavanje. Toda to je le ena plat medalje. Med splošno karanteno – ki je nekaterim omogočila nenadejano sprostitev in razveseljivo priložnost za ukvarjanje z rečmi, za katere v stari normalnosti ni bilo dovolj časa (ali energije), medtem ko je drugim naprtila še dodatne stresne obremenitve – so se marsikje krepko in pravzaprav dokaj pričakovano povečale mučne napetosti med štirimi zidovi družinskega ali partnerskega gnezdišča. *Lockdown* je okrnil tudi nekatere pridobitne dejavnosti organiziranih kriminalnih združb (npr. produkcijo ponarejenih izdelkov) in otežil transport prepovedanega blaga,¹² priložnosti za nedovoljene zaslužke in dobičke pa so se povečale na drugih področjih. Astronomsko povečanje povpraševanja po zaščitnih maskah, razkužilih ter drugi sanitetni in medicinski opremi je povzročilo, da so se na trgu že kmalu znašli tudi slabo izdelani, neprimerni in oderuško dragi izdelki. Pojavila se je nova, čeprav razmeroma redka zvrst kriminalnega vedenja, namreč, uporaba virusa kot biološkega orožja (v zagroženi ali udejanjeni obliki): gre za primere, v katerih okuženi napadalec namerno kašlja v obraz žrtve, pljuva nanjo ali nevestno prikriva svoje bolezenske simptome in se druži z nič hudega slutečimi posamezniki, ki se po naključju znajdejo v njegovi bližini. Začasno zmanjšanje nekaterih konvencionalnih kaznivih dejanj nikakor ni olajšalo dela policistov. Ti so med pandemijo dobili novo nalogo: bdeti nad spoštovanjem predpisanih preprečevalnih ukrepov (zaradi česar so postali najopaznejši javni obraz »vojne proti virusu«) in hkrati paziti še na lastno zdravje (mnogi so zboleli, še več pa jih je moralo v karanteno).¹³ Oteženo je bilo tudi delovanje kazenskega pravosodja. Upravniki zaporov so se soočili z novim izzivom, saj je bilo treba zavarovati kaznjence pred zunanjo družbo, v kateri razsaja virus, in ne le lojalne državljane pred nevarnimi hudodelci. Toda pozor, opozoriti je treba, da so se moderni

¹² Kriminalni dobavitelji prepovedanega blaga (denimo v Evropi zelo priljubljenega kokaina) so imeli še vedno na voljo alternativne, zlasti morske transportne opcije ali pa so ga skrili med pravno neoporečne izdelke, na primer med sanitetno in medicinsko opremo, nujno potrebno za preprečevanje okužb in zdravljenje bolnikov (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2020; McKelvey, 2020).

¹³ Ponekod so za upoštevanje preprečevalnih ukrepov poskrbeli kar pripadniki kriminalnih organizacij in uporniških političnih gibanj. Salecl (2020: 66–67) ugotavlja, da so to funkcijo opravljali člani mehiških mamilarskih kartelov, brazilskih kriminalnih tolpa in kolumbijske nacionalne osvobodilne armade.

zapori vseskozi srečevali s problemom preprečevanja okužb, in sicer predvsem kriminalnih. Milutinović (1981: 31–32) opozarja, da pensilvanski režim popolne izolacije posameznega obsojenca v zaporniški celici (*solitary system*) ni težil samo k njegovi nravni ozdravitvi (ali regeneraciji), saj je cilj tudi na preprečevanje novih kriminalnih okužb (kaznjence so smele obiskovati samo moralno in versko neoporečne osebe). Auburnski sistem izvrševanja zaporne kazni (*silent system*) je zasledoval enake cilje, le da so bili kaznjenci izolirani samo zvečer in ponoči, medtem ko so čez dan delali skupaj, vendar jim je bilo strogo prepovedano kakršno koli komuniciranje, in to ne samo z besedami, ampak celo s pogledi.

3 Epidemija in razredni nadzor

Nalezljiva bolezen, ki je z osupljivo naglico prestopala meje nacionalnih držav in se razlezla malone po vsem planetu, je povzročila resno, otipljivo in večplastno škodo. Ta pa je – sploh če upoštevamo le število umrlih – vseeno neprimerno manjša od posledic kuge, ki je v sredini štirinajstega stoletja (1348–1352) – po obdobju vélike lakote (1315–1322) in z njo povezanega zmanjšanja biološke odpornosti ljudi – pokončala trideset do štirideset odstotkov evropskega prebivalstva.¹⁴ Federici (2019: 65–67) ugotavlja, da je ta pretresljiva demografska katastrofa korenito predrugačila družbeno in politično življenje v srednjeveški Evropi, za nameček pa je, vsaj *sotto voce*, napovedala tudi ustoličenje nove dobe. Fevdalne hierarhije so se tedaj začele dramatično in nezadržno rušiti. Tesnoba bližina epidemične »črne smrti« je razkrojila družbeno disciplino. Mnogi se niso več brigali za tradicionalne delovne obveznosti in veljavna pravila spolne morale, saj so hoteli kar najbolje preživeti čas do svojega dokaj verjetnega,

naglo bližajočega se konca. Zdaleč najpomembnejši učinek kuge pa je bilo precejšnje povečanje ekonomske in politične moči nižjih slojev, namreč kmetov, obrtnikov in mezdnih delavcev. Na kratko: zaradi neznanskega upada prebivalstva je delovna sila postala zelo redka ter posledično izredno draga, trmasto neposlušna in odločno uporna. Sankcije, s katerimi so do takrat grozili vladajoči (posvetni in cerkveni zemljiški gospodi), so čedalje manj zastraševale in odvrčale podrejene od vse bolj »arogantne« nepokorščine (obdelovalne zemlje je bilo tedaj na pretek, zato se podložniki niso več bali izgonov). Nepopustljivo zavračanje opravljanja tlake ter plačevanja zakupnin, glob, davkov in drugih sestavin fevdalne rente je bilo kolektivni pojav, tako rekoč »nova normalnost«. Evropski oblastniki so to nezaslišano prevratniško vrenje seveda skušali obrzdati. Toda njihova prizadevanja, da bi intenzivirali izkoriščanje dela – na primer s poskusom ponovne uvedbe tlake, uvozom sužnjeve, normativno določitvijo najvišje še dopustne mezde ter s kazenskim preganjanjem potepuštva, prosjačenja in drugih oblik brezdelja –, so še dodatno zaostriili že tako ali tako skrajno razgrete razredne napetosti in spore ter sprožili niz delavskih vstaj, kmečkih uporov in celo pravcati vojn.¹⁵ Federici (2019: 71) poudarja, da rezultat bojevitosti podrejenih slojev ni bil samo zavidljivo visok življenjski standard evropskega delavstva – v Nemčiji, Franciji in Italiji, denimo, so se mezde po kugi podvojile in potrojile (hkrati pa so se zmanjšale še razlike med zaslužki moških in žensk) –, ki mu vse do devetnajstega stoletja ni bilo para, temveč tudi *de facto* konec tlačanstva v zahodni Evropi. Toda glavni cilj uporniških množic – namreč vzpostavitev egalitarne, na sodelovanju in skupni lastnini utemeljene družbe – vendarle ni bil dose-

¹⁴ Heinsohn in Steiger (1993: 16) ocenjujeta, da sta lakota, ki je sledila hudim poslabšanjem letin (vse od začetka štirinajstega stoletja), in kuga družno uničili približno 25 milijonov človeških življenj, in to v času, ko je evropsko prebivalstvo štelo okoli 80 milijonov. Cerkevni in posvetni oblastniki so se na to srhljivo skrčenje prebivalstva (= delovne in vojaške človeške sile) odzvali s krvoločnim preganjanjem »čarovnic« (tj. modrih žensk, babic in strokovnjakinj za nadzorovanje rojstev) ter nato z inkriminacijo uporabe vseh sredstev, s katerimi »so znale ženske ohranjati tradicionalno nizko število rojstev« (Heinsohn in Steiger, 1993: 17). S strogimi kazenskimi sankcijami niso zatirali samo preprečevanja zanositve s kontracepcijskimi pripomočki, sterilizacije, splava in detomora, temveč tudi nekatere erotične prakse (denimo homoseksualnost in analni seks), ki niso namenjene razmnoževanju, ampak »zgolj« uživanju. Ženske so bile tako s teroristično represijo in versko propagando degradirane, podjarmljene in postavljene v službo heteronomne produkcije človeških bitij (prisilno materinstvo) za potrebe vladajočih slojev. Zgoščen opis geneze novoveške demografske politike najdemo v razpravi Lilijane Burcar (2019: 411–419) o nekdanjih in današnjih »čarovnicah«.

¹⁵ Graeber (2014: 461–462) ugotavlja, da so bili kmečki pulti slednjič krvavo zadušeni, vladajoči razredi pa so bili vseeno prisiljeni h kompromisom, zaradi katerih je bilo petnajsto stoletje kljub različnim katastrofam za številne kmete in delavce obdobje, ki skorajda ne bi moglo biti boljše: »Ni minilo veliko časa, pa se je začelo v roke navadnih ljudi stekati toliko bogastva, da so oblasti začele vpeljevati nove zakone, ki so prepovedovali ljudem nizkega rodu, da bi nosili svilo in hermelin, in omejili število prazničnih dni, saj je bilo teh v mnogih mestih in župnijah že za tretjino ali celo polovico vsega leta. Petnajsto stoletje velja s procesijami z vozovi in zmaji, z mlaji in s cerkvenimi prazniki, kjer se je točilo pivo in se veseljačilo pod taktirko 'opata Nespameti' ali 'kneza brezvladja', za dejanski zenit srednjeveškega prazničnega življenja.« Toda idila ni trajala dolgo. Gospodarski temelj ljudske blaginje je razjedla silna inflacija (»cenovna revolucija«) v obdobju 1500–1650, ki je drastično zmanjšala realne mezde povsod po Evropi. V poznem petnajstem stoletju se je začelo privatizacijsko plenjenje kmetijskih zemljišč, na primer z ograjevanjem (prisivajanjem virov, ki so bili prej v skupni rabi), prisilnimi izgoni in prodajo zemlje zaradi zadolženosti, ki je bila posledica povišanja zakupnin ali davkov. Življenjski standard navadnih ljudi se je poslabšal tudi zaradi pogostega in predrugačenega – namreč daljšega in bolj uničujočega – vojskovanja in zmanjšanja cerkvenih praznikov, zaradi česar se je močno povečala dolžina delovnega leta.

žen. Nasilna kontrarevolucija, ki so jo družno izpeljali plemstvo, Cerkev in urbana buržoazija, je bila uspešnejša, (že kmalu absolutistična) država pa je v tem procesu, v katerem so se v treh krvavih stoletjih postopoma izoblikovali strukturni temelji svetovnega kapitalističnega sistema, postala »odločilni upravljavec razrednih razmerij in nadzorovalec reprodukcije delovne sile« (Federici, 2019: 75), kar očitno počne še tudi v današnjem času.

Pandemija bolezni covid-19 ni terjala tolikšnega človeškega davka kakor srednjeveška kuga (ali smrtonosna nalezljiva obolenja, ki so jih španski in nato še drugi evropski osvajalci prinesli v Novi svet ter ki so jim bila v dragoceno pomoč pri nasilnem, pravzaprav genocidnem podjarmljenju, zaslužnjenanju, plenjenju in izkoriščanju avtohtonega prebivalstva).¹⁶ Poleg tega je med mrtvimi veliko – zlasti v domovih za ostarele nastanjenih – upokojencev, torej ljudi, ki so »svoje že odslužili«, tako da so za kapitalistično gospodarstvo (pogosto pa iz različnih razlogov tudi za svoje) le še nekoristno ali celo zajedavsko breme,¹⁷ in *extremis* mrlični na čakanju (razen če iz komercialne skrbi zanje ni mogoče kovati dobičkov). Bazen globalne – v različnih normativnih in dejanskih aranžmajih zaposlene ter »rezervne« – delovne sile ostaja še vedno neznansko obsežen. Novi koronavirus vsekakor ni prav nič okrepil ekonomske, politične in ideološke moči delavstva.

¹⁶ V času, ko se je zlagoma tkalo to besedilo, je bilo na svetu 24 milijonov okuženih, število mrtvih pa se je že zelo približalo milijonu.

¹⁷ Diamond (2016: 242) opozarja na izkušnjo fidžijskega moškega, ki ga je med obiskom ZDA najbolj pretreslo tamkajšnje ravnanje s starejšimi, ki preživljajo skleпно etapo življenja v domovih za ostarele, kar je ocenil kot grobo zavrženje teh ljudi. Na podeželjskem Fidžiju starci še naprej prebivajo v matični vasi, obdani s sorodniki in prijatelji, pogosto v hiši svojih otrok, ki »zanje skrbijo celo do te mere, da jim prežvečijo hrano, saj je z zobmi, izrabljenimi do dlesni, sami ne zmorejo več«. Upoštevati pa je treba, da so tudi prvobitne, »dovčerajšnje« skupnosti neredko skrajno neizprosne do starostnika, ki je zanje le še breme, na primer zato, ker ne zmore več tempa premikanja lovcev in nabiralcev, ker primanjkuje hrane celo za aktivne člane skupine ali ker posameznik ni več zmožen opravljati nobene koristne dejavnosti za druge. Diamond (2016) ugotavlja, da se mora starostnik v takih primerih sprijazniti s smrtjo, ki nastopi iz različnih vzrokov, kot so opustitev skrbi za onemoglo ali bolno osebo, spodbujanje k samomoru – ki ga Durkheim (2006: 175) označi kot »altruističnega« –, prostovoljni odvzem življenja s pomočjo sorodnika in nasilni uboj brez sodelovanja ali privolitve žrtve. Obravnavanje oseb, ki v neki kulturi (ob)veljajo za stare, na splošno ni odvisno le od njihove družbene koristnosti, temveč tudi od prevladujočih vrednot in pravil, ki usmerjajo praktične odločitve in ravnanja v konkretnih situacijah. Dokaj očitno je, da sodobna, »individualizirana« družba, ki slavi posameznikovo mladostnost, neodvisnost, samostojnost, zasebnost, konkurenčnost, prilagodljivost, produktivnost in učinkovitost, ni pisana na kožo ljudem, ki iz takega ali drugačnega razloga odstopajo od tovrstnih idealov.

Zaradi pešanja ekonomskih dejavnosti (in posledičnega skrčenja BDP), ki kot hladna senca spremlja zdravstveno krizo, se je sicer skrajno nezavidljiv strukturni položaj prodajalcev delovne sile v razmerju do kapitala (pravzaprav do delodajalcev nasploh) še poslabšal, že tako ali tako groteskno nepravilne neenakosti v dohodkih in premoženjih so se povečale, izdatna (in na novično zadolžitve oprta) državna pomoč zasebnemu kapitalističnemu gospodarstvu, ki se mu – navkljub že iskrenemu spoštovanju vredni starosti – nikakor ne posreči odrasti in se osamosvojiti od politične oblasti, pa obeta novo etapo rezanja proračunskih sredstev, ki zaenkrat še omogočajo preživetje vsem tistim (družbenim »zajedavcem«), ki ne pridobivajo dohodkov v obliki mezde, profita, rente ali obilne dediščine. Toda obdobje bolj ali manj uspešnega »bojevanja« z virusom v prvem valu pandemije vseeno ni bilo zaznamovano s popolnim političnim mrtvilom, ravnodušnim ideološkim konformizmom in brezhibno državljsko pokorščino. Že kmalu so – podobno kot med zadnjo finančno krizo – v medijih, ki si še smejo privoščiti miselne odklone od neoliberalnega glavnega toka, priplavale na plan ostre akademske in novinarske kritike normativno utemeljene in z državno represijo varovane družbene ureditve, denimo svareča opozorila o človeški, ekološki in biološki nevdržnosti kapitalistične ekonomije ter o raznovrstnih težavah, ki so posledica krčenja in privatizacije socialne države, institucionalizirane in posplošene eksistenčne negotovosti, profinito usmerjene in s tržno konkurenco regulirane produkcije (oziroma nasploh življenja, ki je ujeto v služenje denarja in njegovega nenehnega, brezmejnega kopičenja ali oplajanja), neustavljivega razpiranja škarij med bogataši in nepreštevno množico poražencev, škodljive obsedenosti z gospodarsko rastjo, ki zahteva (in ki jo poganja) zadolževanje (in zatorej tudi stanovitna odvisnost od upnikov in vlagateljev), nižanja okoljskih standardov, oženja delavskih pravic in podaljševanja delovne dobe. V bombastičnih izjavah uglednih in vplivnih oseb ter v peticijah, ki so jih podpisali znanstveniki in tudi številne globalne zvezdniške ikone (na primer Juliette Binoche, Robert De Niro, Madonna, Emmanuelle Béart, Monica Bellucci in Isabelle Adjani), se je kot rdeča nit vlekla ideja, da si nikakor ne bi smeli želeli vrnitve v staro normalnost, temveč bi se morali z vsemi silami zavzeti za korenito pravno in ekonomsko preobrazbo družbe. Priča smo bili tudi relativno množičnim demonstracijam in celo nasilnim spopadom s policijo. Razlogi ali povodi za tovrstne proteste so bili različni: a) smrtonosno, surovo in neredko skrajno ponižujoče – ter z dolgotrajnim, globoko zakoreninjenem in sistemskim razizomom podprto – nasilje represivnih organov, ki so ga v ZDA v nesorazmernem obsegu deležni temnopolti državljani; b) ogorčenje nad brezbriznostjo skorpumpirane oblastniške elite, ki kljub številnim opozorilom ni preprečila strahotne eksplozije, ki je razdejala libanonsko prestolnico (in še dodatno zagrenila življenje ljudi v državi, ki se je že pred tem apokaliptičnim dogodkom otepala s hudi-

mi ekonomskimi problemi); c) nestrinjanje s protivirusnimi omejitvami (denimo v Berlinu in Zagrebu); č) jeza zaradi previsokih najemnin stanovanj (v Leipzigu); d) zavračanje uradnih zmagovalcev na volitvah (v Belorusiji in Srbiji), ki so bile po prepričanju demonstrantov »ukradene« ali »nelegitimne« (tovrstna reakcija političnih poražencev postaja sicer čedalje pogostejši nasledek »praznika demokracije«); e) omejevanje akademske in umetniške svobode (v Budimpešti).

V slovenskem prostoru so bili petkovi protivladni shodi kolesarjev in kmalu še pešcev redni, vztrajni, razmeroma množični in tradicionalno nenasilni (celo navzlic številnim provokacijam). Spodbudilo jih je žvižgaško razkritje nabave preplačane in deloma celo neustrezne (ali nepotrebne) medicinske in zaščitne opreme, ki so jo državi dobičkonosno priskrbeli skrbno izbrani zasebniki. Ljudje so demonstrirali tudi zaradi splošne politične usmeritve vlade in drugih ukrepov, kot so za tukajšnje razmere neobičajno (in mestoma že naravnost groteskno) represivno obravnavanje protestnikov, smrtonosno zapostavljanje oskrbovancev domov za ostarele, »izdaja«, ki so jo priskledniški koalicijski partnerji zagrešili do svojih volivcev, ignoriranje težavnega položaja samozaposlenih umetnikov in številnih drugih negotovo ali začasno (»do preklica«) zaposlenih delavcev, težnja po okrepitvi strankarskega nadzora nad javnimi mediji, sistematično vmešavanje v delo policije, NPU, tožilstva in drugih nadzorstvenih institucij, nižanje standardov varovanja okolja, namenjanje proračunskih sredstev za nakup orožja, medijsko razgaljene afere kmetijske ministrice, zgodovinski revizionizem (popačenje in brisanje spominov na dosežke narodnoosvobodilnega boja in poveljnega socialističnega sistema), širjenje agresivnega, primitivnega in žaljivega diskurza itd. Protestniki so vseskozi zahtevali predvsem padeč Janševе vlade. Toda tudi če bi se to vendarle zgodilo, ne bi *eo ipso* izpuhteli v zrak strukturno generirani družbeni problemi, ki že dalj časa vzbujajo nezadovoljstvo in nejevoljo ljudi, in to ne le udeležencev demonstracij, ampak tudi tistih, ki si dajejo duška s sovražno govorico, usmerjeno v to ali ono figuro grešnega kozla, ter tistih, ki so se že apatično ali stoično sprijaznili z neprijetnim »stanjem stvari« in ki poskušajo čim znosneje (ali vsaj čim manj boleče) krmariti v kalnih vodah kapitalistične družbe. Zvečine nesankcionirane korupcijske afere in druge normativno »sumljive« pridobitniške prakse so v osamosvojeni državi že trdoživa, sistematična in zatorej nepresenetljiva stalnica. Avtoritarni način izvrševanja oblasti je v delovnih (zasebnih in javnih) organizacijah vsekakor prej pravilo kakor izjema. Predstavniška demokracija je – če blagohotno odmislimo stranko s pomenko/simbolno precej zamegljenim imenom Levica (ki pa zaradi dozdevno ekstremističnih ali eksotičnih stališč životari na parlamentarnem obrobju) – skrčena na sporadične volilne izbire med frakcijami ene same stranke (domačega in tujega) kapitala, ki enodušno sprejemajo dogme neoliberalne religije,

ekonomski sistem, ki mu vlada imperativ maksimiranja zasebnega dobička (lastniškega prisvajanja in akumulacije bogastva, ki ga ustvarjajo delavci) in brezmejnega povečevanja abstraktne vrednosti, ter brezosebno tržno regulacijo družbenih razmerij, ki priganja posameznike v medsebojno tekmovanje (in hkrati v mučno, konfliktno soodvisnost, ki sicer izvira iz kompleksno razvejene družbene delitve dela), omogoča zasledovanje lastnih interesov celo na škodo drugih (kar je pravzaprav splošna značilnost kriminalnega vedenja) in narekuje potrošnikom izbire, ki jih brzkone ne bi sprejemali, če vanje ne bi bili tako ali drugače prisiljeni. Mediji, katerih glavna funkcija je ekonomska propaganda (reklamiranje komercialnih izdelkov in storitev ter čaščenje pridobitništva, potrošništva in elite gmotno najuspešnejših posameznikov), so večinoma že tako ali tako v zasebni lasti, javnim občilom pa bi težko očitali ideološko neuravnoteženost (še manj pa subverzivno, radikalno ali protisistemsko, tj. protikapitalistično usmerjenost). Tankovestna skrb za varovanje naravnih virov tudi v predkronski normalnosti ni bila prednostna naloga nobene vlade. V takih razmerah bi bilo seveda iluzorno pričakovati, da je mogoče samo z uličnimi protesti zaustaviti škodljive trende, ki so se začeli že s politično/pravno likvidacijo družbene lastnine ter nato nezadržno nadaljevali s privatizacijo, ustoličenjem razrednega gospostva, institucionalizacijo zasebnega podjetništva in izkoriščanja prodajalcev delovne sile (denimo s podaljševanjem delovnega časa ali z zmanjševanjem nujnega dela in povečevanjem neplačanega presežnega dela), denacionalizacijo, razprodajo državnih podjetij, siromašenjem javnega sektorja, ustanovitvijo profesionalne vojske in ubogljivo podreditvijo nadnacionalnim mednarodnim organizacijam (kot sta EU in NATO), lojalnim služkinjam kapitalističnega razreda. Opozoriti je treba, da se je tudi tukajšnje tako imenovano vstajniško gibanje (ki je vzniknilo pozimi 2012/2013) izpelo precej klavarno, saj ni prav v ničemer bistveno predrugčilo politične, pravne, ideološke in ekonomske strukture kapitalističnega sistema. Toda tudi v tujini se opozicijska gibanja in stranke, ki se vse po vrsti predstavljajo kot »leve« – tako da se nedvoumno distancirajo od pozabljenih ali oklevetanih socialističnih idej, ciljev in tradicij –, ne morejo pohvaliti z ravno dih jemajočimi uspehi. Fischbach (2019: 27–28) ugotavlja, da se je v zadnjih treh desetletjih izoblikovala specifična kulturna in politična hegemonija, ki temelji na zavezništvu med neoliberalizmom in desnim populizmom. Ta združba je na prvi pogled dokaj bizarna, pravzaprav paradokсна, saj je politika novega liberalizma očitno protiljudska in protidružbena, toda upoštevati je treba, da po drugi strani spodbuja množenje subjektivnih dispozicij (ali celo osebnostnih struktur), ki so nenaklonjene krepitvi solidarnosti ter povezovanju in sodelovanju med avtonomnimi subjekti, zelo dovzetne pa so za sprejemanje etnicističnih, nacionalističnih, rasističnih, protifeminističnih, kseno- in homofobnih, konservativnih ali tradicionalističnih idej in avtoritarnih političnih voditeljev.

4 Sklepna pripomba o manjkajočem družbenem nadzoru

V času prvega vala koronske »normalnosti« smo bili priča številnim oblikam medsebojne pomoči in spontanega – čeprav zvečine selektivnega, na družinske člane in bližnjo ali sosedsko okolico omejenega – solidarnega ravnanja ljudi (kar je precej reden pojav med tako ali drugačno katastrofo) in tudi politične oblasti, ki so prej vzneseno pridigale in marljivo prakticirale neoliberalno doktrino vitke države, uravnoveženega proračuna in »dobrodejne« privatizacije javnih storitev, so radodarno razvezale mošnjčke in začele deliti denar (to skrajno nenavadno dobrino, ki jo je mogoče ustvarjati kar *ex nihilo*), na primer za subvencije, potrošniške bone in življenjske potrebščine. Vendar pa to ne more trajati prav dolgo: gospodarsko in družbeno življenje je treba prej ali slej spet preusmeriti v stare tirnice. Ljudje morajo delati in zapravljati: delati, da bi lahko trošili in *eo ipso* zagotavljali zaslužek drugim prodajalcem delovne sile, ne glede na raznovrstno škodo, ki pri tem nastaja in ki jo lahko zasebna podjetja v konkurenčni gonji za dobički v veliki meri »eksternalizirajo«, to je prevalijo na »družbo«. Vseeno pa je tudi z epidemijo povzročena kriza pokazala, kako nepogrešljive so kakovostne javne službe ter, še več, kako problematično je prepuščati regulacijo ekonomskih dejavnosti neosebne, prisilne, in konkurenčnemu mehanizmu kapitalističnega trga. Z drugimi besedami, ponovno je bilo mogoče videti, kako ranljiva in neobgljena je družba, ki ni zmožna zavestno, avtonomno in kolektivno (= demokratično) nadzorovati – usmerjati in organizirati – samo sebe, tj. dejavnosti, ki so nujno potrebne za njeno reprodukcijo, in ki se ji ne posreči, da bi se začela dojemati kot skupno delo, pri katerem odgovorno sodelujejo – po zaslugi razvejene delitve specializiranih delovnih funkcij – soodvisni posamezniki na način, ki po možnosti koristi vsem. Podreditev gospodarstva demokratičnemu nadzoru se zdi z zdajšnje perspektive ne le titanski, marveč celo utopični projekt, saj ni na vidiku prav nobenega zgodovinskega akterja, ki bi ga bil zmožni in hotel uresničiti, ni pa seveda povsem nemogoče, do bi kakšna prihodnja huda sistemska kriza preprosto prisilila meščanske države v sprejetje take – po svojem bistvu socialistične¹⁸ – politi-

¹⁸ Polanyi (2008: 340–341) trdi, da je socializem »v svojem bistvu težnja industrijske civilizacije, da bi presegla samoregulacijski trg, tako da bi ga zavestno podredila demokratični družbi«: »To je samoumevna rešitev za industrijske delavce, ki ne vidijo razloga, zakaj proizvodnje ne bi bilo mogoče neposredno regulirati in zakaj trgi ne bi bili zgolj koristna, toda manj pomembna značilnost svobodne družbe.« V tem pogledu je socializem po eni strani nadaljevanje prizadevanj po počlovečenju družbenih razmerij (ki so bila v zahodni Evropi tradicionalno povezana s krščansko vero), po drugi (političnoekonomski) strani pa predstavlja radikalni prelom s kapitalistično preteklostjo, saj ne priznava niti pravice do zasebnega razpolaganja z glavnimi produkcijskimi sredstvi niti

ke. Prihodnost, ki se nam kiso nasmiha, vsaj za zdaj vsekakor nima lepega obraza.

Literatura

1. Adorno, T. in Horkheimer, M. (1989). *Dijalektika prosvetiteljstva. Filozofijski fragmenti*. Sarajevo: Veselin Masleša & Svjetlost.
2. Andrejevic, M. (2020). *Automated media*. New York: Routledge.
3. Bauman, Z. (2013). *Kolateralna škoda. Družbena neenakost v globalni dobi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
4. Berardi, F. (2013). *Duša na delu*. Ljubljana: Maska.
5. Burcar, I. (2019). Kdo so čarovnice danes? (Spremna beseda). V S. Federici, *Kaliban in čarovnica. Ženske, telo in prvotna akumulacija* (str. 409–454). Ljubljana: Sophia.
6. Crosby, A. W. (2006). *Ekološki imperializem. Evropska biološka ekspanzija 900–1900*. Ljubljana: Studia humanitatis.
7. Davis, M. (2009). *Planet slumov*. Ljubljana: Založba I*cf.
8. Diamond, J. (2016). *Dovčerajsnji svet. Kaj se lahko naučimo od tradicionalnih družb*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
9. Durkheim, É. (2006). *Suicide. A study in sociology*. London: Routledge.
10. Federici, S. (2019). *Kaliban in čarovnica. Ženske, telo in prvotna akumulacija*. Ljubljana: Sophia.
11. Feketija, I. (2020). Logika kapitala. *Mladina. Alternative – Novi svetovni red* (posebna številka), 40–47.
12. Fischbach, F. (2019). *Kaj je socialistična vlada? Kar je živo in kar je mrtvo v socializmu*. Ljubljana: Krtina.
13. Frank, T. (2020). It's the healthcare system, stupid. *Le Mond diplomatique*. Pridobljeno na <https://mondediplo.com/2020/08/02/populism-expertise>.
14. Global Initiative Against Transnational Organized Crime (2020). *Crime and contagion. The impact of a pandemic on organized crime*. Geneva: The Global Initiative Against Organized Crime.
15. Graeber, D. (2014). *Dolg. Prvih 5000 let dolžništva*. Ljubljana: Založba I*cf.
16. Heinsohn, G. in Steiger, O. (1993). *Uničenje modrih žensk. Prispevki k teoriji in zgodovini prebivalstva in otroštva*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
17. Marchildon, G. (2012). *Making medicare. New perspective on the history of medicare in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
18. McKelvey, T. (2020). *Coronavirus lockdown: How has it affected crime?* Pridobljeno na <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52416330>
19. Milutinović, M. (1981). *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
20. Pitzke, M., Sandberg, B., Schaap, F. in Schindler, J. (2020). Eksplozivna revščina. *Mladina*, 24, 44–47.
21. Polanyi, K. (2008). *Velika preobrazba. Politični in ekonomski viri našega časa*. Ljubljana: Založba I*cf.
22. Sabato, E. (2011). *Upor*. Ljubljana: Kud France Prešeren.
23. Salecl, R. (2020). *Človek človeku virus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

gonje za dobičkom kot ključnega gibala in usmerjevalca proizvodjalnih aktivnosti.

24. Schreiner, P. (2019). *Podreditev kot svoboda. Življenje v neo-liberalizmu*. Ljubljana: Krtina.
25. Stannard, D. E. (2017). *Ameriški holokavst. Osvajanje Novega sveta (Prvi zvezek)*. Ljubljana: Založba/*cf.
26. Turkle, S. (2017). *Alone together. Why we expect more from technology and less from each other*. New York: Basic Books.
27. Virno, P. (2003). *Slovnica množva. K analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana: Krt.

Pandemic, Discipline, and Control

Zoran Kanduč, LL.D., Senior Research Fellow, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Slovenia.
E-mail: zoran.kanduc@pf.uni-lj.si

The aim of this paper is to show how epidemic COVID-19 has transformed general social life, solidary and selfish forms of behaviour, state control, people's discipline, and execution of political and class (i.e. private) power. The introductory section describes the specific nature of danger embodied in the virus and highlights the emotions and problems it triggers. The second section deals with self-protective measures, their influence on interpersonal relations, every-day routines, and sociality in general; besides, it indicates a variety of reasons for their rejection. The third part contains the analysis of the changes pandemic has caused in the relationship between capital and labour. In addition, special attention is paid to various political protests in the (first) period of the "new normality". Finally, the need for democratic social control, being incompatible with the structural logic of the capitalist economy, is pointed out. Moreover, its realisation seems increasingly unlikely because of numerous negative economic, financial, social, and ideological repercussions triggered by the pandemic and associated with various reactive emotions (e.g. fear, anger, indignation, resentment, envy, humiliation, and shame) being a considerable support for authoritarian, right-wing populist, nationalist, racist, and antifeminist political orientations and movements.

Keywords: COVID-19, solidarity, new deviations, political protests, class control

UDC: 343.9:616-036.21